

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥ ΛΑΟΥ (Ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Ἀρχαίων)

Εἰς τὸ προτελευταῖον συνέδριον τῶν Ἑλλήνων λειτουργῶν τῆς ἰδιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως δύο ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ὀργανωμένου ἐργατικοῦ κόσμου τῆς χώρας διετύπωσαν τὸ παράπονον τῶν ἐργαζομένων, ὅτι οἱ πνευματικοὶ μας ἄνθρωποι δὲν καταβαίνουν συχνὰ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ, διὰ νὰ τοῦ χαρίσουν ὑπὸ ἀπλὴν μορφήν τὰς γνώσεις των καὶ τὰ φῶτά των. Καὶ τὸ παράπονον αὐτὸ συνεδυσάσθη ἀπὸ τὸν ζωηρότερον ρήτορα τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ μὲ κάποιαν ἐπὶ κρισιν ἐναντίον τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, διότι ἀμελοῦν νὰ ἐκτελέσουν ἓνα σπουδαῖον πνευματικὸν χρέος των πρὸς τοὺς συνανθρώπους των, τοὺς ὁμοεθνεῖς των ἐργαζομένους.

Ἐλαβον τότε ἀμέσως τὸν λόγον, μετὰ τὸν συνδικαλιστὴν ἡγέτην, διὰ νὰ τονίσω δύο πράγματα: Τὸ πρῶτον ἦτο ἡ χαρὰ, πὺν ἐδοκίμαζα, ὅπως εἶπα, διότι ἐγὼ τουλάχιστον πρῶτην φορὰν ἔβλεπον νὰ προβάλλωνται εἰς τὸν τόπον μας πνευματικὰ αἰτήματα τῶν ἐργαζομένων. Συνήθως τὰ αἰτήματα τῶν ἐργαζομένων καὶ αἱ διεκδικήσεις τῶν ὀργανώσεών των ἦσαν οἰκονομικῆς κατὰ κανόνα φύσεως. Τώρα ἔβλεπον νὰ ἐκδηλώνεται ἓνα ἀξιέπαινον μορφωτικὸν ἐνδιαφέρον, ἔβλεπον νὰ προβάλλεται τὸ ἰδανικὸν τῆς Γραφῆς: «Ὁὐκ ἔπ' ἄρτι μόνον ζήσεται ἄνθρωπος! ».

Ἐχάρην, ἐπαναλαμβάνω, διότι ἐπίστευον καὶ πιστεύω, ὅτι δὲν πρέπει ὅλη ἡ δραστηριότης καὶ ἡ μέριμνα τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων καὶ τοῦ κράτους νὰ ἐξαντλῆται εἰς τὴν κατὰκτησιν καὶ πραγματοποιήσιν μόνον οἰκονομικῶν ἀντικειμενικῶν σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων. Παράλληλα μὲ τὰς οἰκονομικὰς, πρέπει νὰ συμβαδίζουσιν καὶ αἱ μορφωτικαὶ ἀξιώσεις τῶν ἐργαζομένων. Τὸ δεύτερον σημεῖον, πὺν ἐτόνισα τότε καὶ τονίζω καὶ σήμερον, εἶναι, ὅτι αἱ ἐπικρίσεις καὶ τὰ παράπονα αὐτὰ τῶν συνδικαλιστῶν ἡγετῶν ἐναντίον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς χώρας δὲν εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι παλαιότερα ἢ ἐκλαίκευσις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γνώσεων ἐν γένει ἐχρωματίζετο μᾶλλον ὡς μία ἀπόκλισις καὶ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὸ αὐστη-

ρὸν ἰδανικὸν τῆς ὑψηλῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ γνώσεως, ἐθεωρεῖτο ὡς ἓνα εἶδος αὐτοὑποβιβασμοῦ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν φορέων της εἰς ἐπίπεδον κατώτερον, ὡς μία πτώσις ἀπὸ τὴν θεωρίαν εἰς τὴν ἐμπειρίαν ἢ, διὰ τὰ ἐκφρασθῶ πλατωνικά, ἀπὸ τὴν νόησιν καὶ τὴν ἰδέαν εἰς τὴν δοξασίαν καὶ τὴν αἴσθησιν. Εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν πολλῶν ἐκ τῶν παλαιότερων περὶ ἐκλαϊκεύσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ περὶ λαϊκῆς παιδείας ἐνυπῆρχε μία μεγάλη πλάνη.

Διότι ἡ πρὸς τὴν λαϊκὴν ζωὴν κάθοδος τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ μέσον. Δὲν ἐπιδιώκεται δηλαδὴ χάριν τοῦ λαοῦ ἕνας μόνιμος ὑποβιβασμὸς ἢ ἓνα ψεῦδος τῆς ἐπιστήμης ἢ ἀντικατάστασις τῆς σοβαρᾶς καὶ ὑψηλῆς ἐπιστήμης διὰ μιᾶς ἄλλης ἀπλουστερας, προχείρου, λαϊκωτέρας καὶ ἀφελεστερας. Ἡ αὐστηρὰ ἐπιστήμη καὶ ἡ σκληρὰ ἀμείλικτος ἔρευνα μένουν πάλιν εἰς τὸν θρόνον των. Οἱ μόνιμοι σκοποὶ των δὲν ἀλλάσσουν. Τὸ νέον εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐδῶ γίνεται μέσον παιδείας τοῦ λαοῦ, μέσον διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς θεωρίας καὶ τοῦ θεωρητικοῦ λόγου καὶ βίου. Ὡστε δὲν πρόκειται περὶ καταβάσεως, ἀλλὰ περὶ ἀναβάσεως, ἀνατάσεως, ὁλκῆς, κατὰ Πλάτωνα, πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἰδέαν.

Σήμερον αὐτὴ ἡ πλάνη καὶ ἡ παρεξήγησις περὶ τὴν ἐκλαϊκευσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν λαϊκὴν ἐν γένει παιδείαν ἔχει ἐκλείψει ὀριστικῶς διὰ λόγους καὶ ἀντικειμενικοὺς καὶ ὑποκειμενικοὺς. Οἱ ἀντικειμενικοὶ λόγοι εἶναι ὅτι ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐργαζομένων κατέστη μία ἀμείλικτος ἐπαγγελματικὴ ἀνάγκη, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλουν αἱ συνεχεῖς καὶ ἀλματικαὶ πρόοδοι τῆς τεχνικῆς, ἡ νεωτέρα διαμόρφωσις τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ἡ ἐκβιομηχανίσις τῶν χωρῶν καὶ ἡ συνεχὴς ἐπέκτασις τῆς μηχανῆς τόσον εἰς τὸν ἀστικόν, ὅσον καὶ εἰς τὸν γεωργικὸν καὶ ναυτιλιακὸν τομέα τοῦ βίου.

Ἡ νεωτέρα ἐπαγγελματικὴ ζωὴ ἐπιβάλλει συνεχεῖς μεταβάσεις ἀπὸ παλαιότερων εἰς νεωτέρας μηχανὰς καὶ μεθόδους, ἐπιβάλλει συνεχὴ ἐκσυγχρονισμὸν καὶ διαφοροποίησιν καὶ ἐπομένως ἀνάλογον ἐπαγγελματικὴν εὐκυνήσιν, εὐαισθησίαν καὶ προσαρμοστικότητα τῶν ἐργαζομένων. Δὲν εἶναι ζήτημα προσωπικῆς θελήσεως καὶ ἀτομικῆς προτιμήσεως ἢ προσαρμογῇ πρὸς τὸν γοργὸν ρυθμὸν τῆς νεωτέρας τεχνικῆς προόδου. Ὁ βραδυπορῶν σήμερον ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἀπομονώνεται, εἴτε ἄτομον εἶναι, εἴτε ἐπιχείρησις, εἴτε χώρα ὁλόκληρος. Οἱ καιροὶ οὐ μενετοί, τοσοῦτο μᾶλλον, καθόσον οὐδεμία χώρα καὶ οὐδὲν κράτος σήμερον ζῇ καθ' ἑαυτό, ἀλλ' εἶναι ἐντεταγμένον εἰς μίαν ὁμάδα οἰκονομικὴν, πολιτικὴν, ἰδεολογικὴν, ἀδυναμία δὲ παρακολουθήσεως καὶ συμμετοχῆς εἰς τὸν ὁμαδικὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς σημαίνει αὐτὸ τοῦτο ἀποκοπὴν ἀπὸ τὴν ζωὴν, οἰκονομικόν, πολιτικόν καὶ ἐθνικὸν θάνατον. Συνεχῆς κινητοποίησις καὶ συνεχῆς προσαρμοστικότης

ἀπαιτοῦν ἀνανεώσιν τῶν γνώσεων καὶ ἐπίμονον ἄσκησιν τῶν ἱκανότητων, ἐργήγορσιν, ὀρθίαν στάσιν ἀγρύπνου συμμετοχῆς εἰς τὸν ὁμαδικὸν βίον. Οἱ ἀντικειμενικοὶ αὐτοὶ λόγοι, οἱ σχετικοὶ μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴν ζωὴν τῶν ἐργαζομένων, διδάσκουν, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις δὲν τελειώνει πλέον μὲ τὸ σχολικὸν ἀπολυτήριον. Τὸ πτυχίον, εἴτε κατωτέρου, εἴτε ἀνωτέρου, εἴτε ἐπαγγελματικοῦ εἴτε γενικῶς μορφωτικοῦ εἴτε ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος, δὲν σημαίνει πληρότητα καὶ ὁλοκλήρωσιν ἐκπαιδεύσεως καὶ μορφώσεως. Τὸ σχολεῖον οἶασδήποτε μορφῆς, καὶ πάντοτε, ἰδίως ὅμως σήμερον, ἔχει καταντήσει νὰ εἶναι μόνον μία εἰσαγωγή, ἓνας πρόλογος τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ζωῆς. Ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ μόρφωσις ὅμως εἶναι ἰσόβιον φαινόμενον, ὅπως θὰ δείξῃ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ θεματός μας. Γηράσκομεν αἰεὶ διδασκόμενοι.

Ἠρχίσαμεν ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικοὺς λόγους τῆς ἐπιμορφώσεως καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴν ζωὴν τῶν ἐργαζομένων. Ἀλλὰ τὴν παιδείαν τῶν δὲν προσδιορίζουν μόνον ἀντικειμενικοί, ἀλλὰ καὶ ὑποκειμενικοὶ λόγοι. Οἱ ὑποκειμενικοὶ αὐτοὶ λόγοι σχετίζονται μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ ἀνθρωπίνην ἰδιότητα τῶν ἐργαζομένων. Ἡ σύγχρονος δημοκρατία, ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ὁποίας πρέπει νὰ καταστῇ δυνατὴ μία ζωὴ μὲ ἐλευθερίαν καὶ ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαιτεῖ συνεχῇ συμπλήρωσιν τῆς μορφώσεως τῶν πολιτῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὅλων τῶν ἡλικιῶν. Ἐξ ἄλλου οἱ ἐργαζόμενοι δὲν εἶναι μόνον ἐπαγγελματίαι, ποὺ ἔχουν ἀνάγκην συνεχοῦς ἐπαγγελματικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἄνθρωποι, ζῶντες μέσα εἰς τὴν κοινότητα τῶν ὁμοεθνῶν συνανθρώπων των. Καὶ αὕτη ἡ κοινὴ ζωὴ, ἡ κοινωνικὴ συμβίωσις προσδίδει εἰς τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας τῶν ἐργαζομένων εὐρυτάτην μορφήν, τὴν ὁποίαν τώρα μόλις ἀντιλαμβάνεται εἰς ὅλην τὴν ἐκτασιν ὁ νεώτερος κόσμος. Ἀλλὰ, διὰ νὰ ἴδουν καθαρὰ οἱ Νεώτεροι τὸ φαινόμενον τῆς ἀνθρωπίνης παμπαιδείας, ἔπρεπε νὰ τὸ φωτίσῃ τὸ ἀνέσπερον φῶς, ὅπερ ἐκπέμπει ὁ δυνατὸς προβολεὺς τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.

* *

Τὸ μέγα θέμα τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ὁ Ἄνθρωπος. Ὅχι ὁ μεμονωμένος ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, ὡς μέλος τῆς ἐθνικῆς καὶ πανανθρωπίνης κοινωνίας, ὅπως θὰ ἐλέγομεν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας.

Αὐτὴν τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τὴν ἐπίδρασιν, ποὺ ἄσκει ὁ ἓνας ἄνθρωπος εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ δέχεται καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, αὐτὴν τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν τῶν πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς συμβιούντων ἀνθρώπων, οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν παιδείαν. Ἡ παιδεία λοιπόν, σύμφωνα μὲ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν, δὲν εἶναι μόνον

τὸ περιορισμένον παιδαγωγικὸν φαινόμενον, τὸ λαμβάνον χώραν εἰς τὰ σχολεῖα μεταξὺ διδασκάλων καὶ μαθητῶν, μεταξὺ παιδαγωγῶν καὶ τροφίμων. Ἡ παιδεία τῶν Ἑλλήνων εἶναι εὐρύτατον κοινωνικὸν φαινόμενον τῆς ζωῆς. Δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὰ παιδιά, ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς ἡλικίας καὶ εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου. Χῶρος τῆς παιδείας δὲν εἶναι μόνον τὰ σχολεῖα οἰουδήποτε βαθμοῦ καὶ οἰασδήποτε μορφῆς, εἰς τὰ ὅποια ἡ παιδεία ἀσκεῖται κατὰ τρόπον συστηματικόν. Οὔτε μόνον τὸ σπίτι ἢ μόνον ἡ ἐκκλησία ἢ μόνον ὁ στρατὸν εἶναι χώροι παιδείας, ἀλλὰ παιδαγωγικὴ ἐπίδρασις ἀσκεῖται παντοῦ. Καὶ εἰς τὸν δρόμον καὶ εἰς τὸν χώρον τῆς ἐργασίας, εἴτε ἐργοστάσιον εἶναι, εἴτε κατάστημα, εἴτε ἐργαστήριον εἴτε γραφεῖον εἴτε στρατόπεδον εἴτε ἐπαγγελματικὴ στέγη, εἴτε πνευματικὸν ἴδρυμα, προσέτι δὲ εἰς ὅλους τοὺς χώρους, ὅπου ἀσκεῖται δημοσία λειτουργία (διοικητικαὶ ὑπηρεσίαι, βουλευτήριον, δικαστήριον, φυλακαὶ) ἢ πάσης φύσεως οἰκονομικαὶ συναλλαγαί, εἰς τὰ μέσα καὶ τοὺς χώρους τῆς συγκοινωνίας καὶ εἰς ὅλους τοὺς χώρους τοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ τῆς παιδείας, εἰς συγκεντρώσεις πάσης φύσεως, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ, λειτουργεῖ τὸ διάχυτον παιδαγωγικὸν φαινόμενον. Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς χώρους καὶ τοὺς χρόνους, εἴμεθα ὅλοι ἀνεξαιρέτως, νέοι καὶ γέροντες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, εἴμεθα διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι, ἄλλοτε συνειδητὰ καὶ ἄλλοτε ἀσυνειδητὰ. Ἔτσι εἶδον οἱ Ἕλληνες τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν, ὡς παμπαιδεῖαν τῶν συμβιούντων. Βεβαίως ὅμως ἐπρόσεξαν περισσότερον τὴν συνειδητὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς καὶ ὡς σκοπὸν τῶν καὶ «τέλος» ἔταξαν τὴν διάπλασιν ἀνθρώπων, τὴν βελτίωσιν τῆς πολιτικῆς καὶ ἀνθρωπίνης οὐσίας καὶ ποιότητος. Ἐπιστήμη, ποίησις, ὥραία τέχνη, πολιτικὴ δὲν ἔχουν διὰ τοὺς Ἕλληνας νόημα οὐδὲ λόγον ὑπάρξεως, ἐὰν δὲν διαπλάσσουν ἀνθρώπους, ἂν δὲν εἶναι ταυτοχρόνως καὶ μέσα παιδείας ἀνθρώπων. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνθρωποπλαστικὸς χαρακτήρ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς καὶ χωρὶς αὐτὸ τὸ λαοπαιδευτικὸν καὶ λαομορφωτικὸν γνῶρισμα ὁ πολιτισμὸς εἶναι ἀνάξιος τοῦ ἀνθρώπου πολιτισμός!

Αὐτὰ ἐπίστευσαν, αὐτὰ ἐδίδαξαν οἱ μεγάλοι Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ στοχασταὶ καὶ αὐτὰ κατὰ τὸ δυνατόν ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες ὡς λαός. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία παρέδωκεν εἰς τὴν ἀθανασίαν μερικὰ ὀνόματα πολιτικῶν, ἀκριβῶς διὰ τὸ λαοπαιδευτικὸν ἔργον τῶν: ὁ Πεισίστρατος, ὁ Ἰππάρχος, ὁ Σόλων, ὁ Λυκούργος, ὁ Χαρώνδας εἶναι κλασσικὰ παραδείγματα παιδαγωγῶν τοῦ λαοῦ ἀρχόντων. Ἡ αὐστηρὰ κριτικὴ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τῶν πολιτικῶν τῆς ἐποχῆς του, τῶν μεγάλων πολιτικῶν τῶν Ἀθηνῶν, μὴδὲ αὐτοῦ τοῦ Περικλέους ἐξαιρουμένου, στηρίζεται ἴσα-ἴσα εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ ἔκαμαν μὲν τείχη καὶ ὀχυρώσεις, διεξήγαγον νικηφόρους πολέμους, ἤσκησαν δυναμικὴν πολιτικὴν καὶ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν πολιτικὰ ἐπιτεύγματα, δὲν ἔδωσαν ὅμως τὴν προσοχήν, ποῦ ἔπρεπε, εἰς

τὸ παιδαγωγικὸν καὶ ἀνθρωποπλαστικὸν ἔργον των. Δηλαδή δὲν ἔκαμαν τοὺς Ἀθηναίους καλυτέρους ἀνθρώπους ἀπὸ ὅ,τι ἦσαν πρὶν. Μεγάλοι πολιτικοί, ναὶ ἦσαν, ὅχι ὅμως καὶ παιδαγωγοὶ τοῦ λαοῦ των, λαοπαιδεύται πολιτικοί!

* * *

Αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν αἶτημα τῆς γενικῆς λαϊκῆς παιδείας ἡ σύγχρονος μεταπολεμικὴ ζωὴ θέτει ὡμὰ ὡς πρόβλημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν τὸ εἶδεν ἀκόμη εἰς ὅλην του τὴν ἔκτασιν, ὅπως τὸ εἶδον οἱ πρόγονοί μας Ἕλληνες. Τώρα μάλιστα ὁ κόσμος ἀντιλαμβάνεται τὸ πρόβλημα ὁλόκληρον. Εἰς τὴν διεθνῇ παιδαγωγικῇ γλῶσσαν εἶναι γνωστὸν ὡς πρόβλημα μορφώσεως τῶν ἐνηλίκων (Erwachsenenbildung). Κατ' ἐμὲ εἶναι προτιμότερος ὁ ὅρος : « πρόβλημα μορφώσεως τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ ἢ τῶν ἐργαζομένων ». Καὶ ἴδου διατί. Εἰς τὸν ὅρον : « μόρφωσις ἢ ἐπιμόρφωσις τῶν ἐνηλίκων » ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς μειονεκτήματα : α) Δὲν γίνεται διάκρισις μεταξὺ ἐργαζομένων καὶ μὴ ἐργαζομένων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἅγιον στόμα τοῦ Κυρίου ἄξιοι μερίμνης εἶναι μόνον οἱ ἐργαζόμενοι. « Ὁ μὴ ἐργαζόμενος μὴδὲ ἐσθιέτω » ! Φυσικὰ εἰς τοὺς ἐργαζομένους συμπεριλαμβάνω καὶ τοὺς ἀνέργους, δηλαδή τοὺς προσωρινῶς μὴ ἐργαζομένους, οὐχὶ ἐξ ἰδίας ὑπατιότητος, ἀλλὰ δι' ἑλλειψιν ἐργασίας. β) Ὁ ὅρος « ἐνήλικες » ἀποκλείει τοὺς ἐφήβους, ἐνῷ ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῇ, γιὰ τὴν ὁποίαν ὁμιλοῦμεν, ἀρχίζει, πρέπει νὰ ἀρχίζῃ, μάλιστα τελειώσῃ ἢ φοίτησις εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἢ πρώτη σχολικὴ ἑξαιτία, δηλαδή ἀπὸ τοῦ 12^{ου} ἔτους ἢ τὸ ἀργότερον ἀμέσως μετὰ τὸ ἐπαγγελματικὸν σχολεῖον, δηλαδή περίπου ἀπὸ τοῦ 15^{ου} ἔτους.

Καὶ μόνον οἱ ἐκτεθέντες ἀντικειμενικοὶ λόγοι τῆς ἐπαγγελματικῆς προσαρμογῆς, πού ἐξέθεσα, ἀρκοῦν διὰ νὰ περιλάβουν καὶ τοὺς ἐφήβους εἰς τὴν μερίμναν τῆς μετασχολικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὅταν ὅμως λέγωμεν « ἐνήλικες », ἐξαιροῦμεν τοὺς ἐφήβους. Προχωρῶν μάλιστα περαιτέρω, θὰ ἔλεγα, ὅτι εἰς τὴν χώραν μας ἡ ἐπιμορφωτικὴ μερίμνα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρχίζῃ, ὅχι ἀπὸ τὸ 15^{ον} ἔτος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ 12^{ον} καὶ τὸ 10^{ον} πολλὰς φορὲς, ἀφοῦ εἶναι γνωστόν, ὅτι, παρ' ὅλας τὰς διατάξεις περὶ ὑποχρεωτικότητος τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, πολλὰ παιδιὰ διακόπτουν τὴν φοίτησίν των εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, διὰ νὰ ἐργασθοῦν ἀπὸ τὸ 10^{ον} ἔτος, δὲν εἶναι δὲ σωστὸ νὰ μένουν 4-5 χρόνια ἄνευ οἰασδῆποτε παιδαγωγικῆς κηδεμονίας καὶ φροντίδος. Ἐνα τραγικὸν πρόβλημα μᾶς θέτουν αἱ μυριάδες αὐταὶ τῶν παιδιῶν, πού ἀφίνουν τὸ σχολεῖον μετὰ τὸ 10^{ον} ἢ τὸ 12^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ ὀρίπτονται ἔπειτα μέσα εἰς τὴν τύρβην τῆς βιοπάλης καὶ τὸ ἄγνωστον τῆς ζωῆς. Τὰ παιδιὰ αὐτά, πού ἀγωνίζονται νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ, εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα, πού συνεχίζουν τὰς σπουδὰς των καὶ προχωροῦν εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν ἀνωτάτην παι-

δεῖαν μὲ τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἀποτελέσουν τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν τῆς χώρας. Βεβαίως καὶ αὐτὰ τὰ παιδιὰ, ὡς ἄνδρες πλέον, δηλαδὴ περὶ τὸ 25ον ἔτος, εἰσέρχονται ὀριστικὰ εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐργαζομένων, ἃν δὲν ἔχουν ἤδη εἰσέλθει εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὰ πανεπιστημιακὰ ἢ καὶ τὰ γυμνασιακὰ χρόνια τους. Καὶ φυσικὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὀπλισμένων μὲ πτυχίον ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως, μετὰ τὴν εἵσοδόν των εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν ἐπάγγελμα, ὑπάρχει καὶ ἀντιμετωπίζεται θέμα μεταπανεπιστημιακῆς ἐπιστημονικῆς ἐπαγγελματικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς ἐπιμορφώσεως.

Ἐξεθέσαμεν τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ἀντὶ τοῦ ὅρου « ἐνῆλικες » προτιμῶμεν τὸν ὅρον « ἐργαζόμενος λαὸς » ἢ ἀπλῶς « ἐργαζόμενοι », τοῦ ὁποίου καὶ γίνεται ἤδη χοῆσις, ἀλλ' ἴσως ὄχι μὲ τὴν εὐρύτητα, τὴν ὁποίαν δίδομεν ἡμεῖς εἰς τὸν ὅρον.

Κατὰ ταῦτα, ὑπὸ τὸν ὅρον « ἐργαζόμενος λαὸς » ἢ « ἐργαζόμενοι », περιλαμβάνονται ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ πολῖται - ἀνθρωποὶ μιᾶς χώρας, οἱ ἐργαζόμενοι εἴτε εἰς πρακτικὸν εἴτε εἰς χειρωνακτικὸν εἴτε εἰς τεχνικὸν εἴτε εἰς ἐπιστημονικὸν ἐπάγγελμα. Αὐτὴν τὴν εὐρύτητα τοῦ ὅρου « λαὸς » μᾶς τὴν δίδει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἀντίληψις διὰ τὴν καθολικότητα τοῦ παιδαγωγικοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ ἀντίληψις περὶ λαοῦ καὶ περὶ λαϊκῆς παιδείας δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀνθρωπιστικὴ, εἶναι καὶ κυρίως καὶ γνησίως δημοκρατικὴ ἀντίληψις, διότι ἀποκρούει ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ λαοῦ οἰανδήποτε δημαγωγικὴν, πολιτικοκομματικὴν, περιοριστικὴν ἢ ὑποβιβαστικὴν ἀπόχρωσιν, ἀποκρούει ἀκόμη καὶ τὴν λαογραφικὴν ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας « λαός », « λαϊκὴ ζωὴ » καὶ λαϊκὸς πολιτισμός », ἣτις ἀντιδιαστέλλει τὸ λαϊκὸν ἀπὸ τὸ λόγιον στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου, — ἡ ἰδική μας ἐπαναλαμβάνω περὶ λαοῦ καὶ λαϊκῆς παιδείας ἀντίληψις εἶναι εὐρεῖα, γνησίως ἑλληνικὴ, παμπολιτικὴ, ἀνθρωπιστικὴ.

Συνοψίζομεν: Ὑπὸ τὸν ὅρον « ἐργαζόμενος λαὸς » ἢ ἀπλῶς « ἐργαζόμενοι » νοοῦνται ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἐργαζόμενοι πολῖται - ἀνθρωποὶ μιᾶς χώρας. Ἐχουν ὅλοι κοινὸν γνῶρισμα τὸ ὅτι εἶναι ἀνθρωποὶ, μετέχουν ἀνθρωπίνης οὐσίας, καὶ ὅτι εἶναι πολῖται, μετέχουν πολιτικῆς οὐσίας. Ἀποτελοῦν μίαν εὐρυτάτην κοινότητα παιδείας, εἶναι ὅλοι καὶ φορεῖς καὶ δέχται τοῦ παιδαγωγικοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς. Τὸ παιδαγωγικὸν τοῦτο φαινόμενον ἔχει δύο μορφάς. Ἡ εἶναι ἀσυστηματοποίητον καὶ διάχυτον, ἀσκούμενον σχεδὸν ἀσυνείδητα, εἴτε τὸ θέλομεν εἴτε μὴ. Ἡ εἶναι συνειδητόν, μετὰ λόγου καὶ συγκεκριμένης παιδαγωγικῆς θελήσεως τελούμενον, μὲ μέθοδον καὶ μὲ σύστημα ἐπιστημονικὸν καὶ ὀρθολογιστικόν.

Ἡμεῖς διὰ μὲν τὴν διάχυτον μορφήν τοῦ παιδαγωγικοῦ φαινομένου δὲν θὰ εἰπώμεν τίποτε περισσότερον. Ἀρκούμεθα εἰς αὐτὴν τὴν προβολὴν καὶ τὴν ἐπισημανσίαν του. Εἶναι ἓνα πολὺ ὥραϊον θέμα φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης τῆς ἀγωγῆς καὶ κοινωνιολογίας. Κυρίως θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἡ δευ-

τέρα, ἡ συστηματικὴ ἐπιμόρφωσις τῶν ἐργαζομένων, μία μορφή τῆς ὁποίας εἶναι καὶ τὸ Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον τῆς Ἑταιρείας μας, τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας. Τὴν δευτέραν περίοδον τῆς προσπάθειας τοῦ εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐγκαινιάζομεν χάρις εἰς τὴν πολύτιμον συνεργασίαν καὶ συμπαράστασιν τοῦ λαμπροῦ « Πειραιικοῦ Συνδέσμου ».

*
* *

Ἄς ἴδωμεν τώρα θεωρητικά, ἄσχετα μὲ τὰς μορφωτικὰς δυνατότητας τῆς πραγματικότητος εἰς τὰς ἄλλας χώρας καὶ τὴν Ἑλλάδα, αἱ ὁποῖαι ποικίλλουν φυσικὰ κατὰ χώρας, ὡς ἴδωμεν τίνας μορφὰς ἡμπορεῖ καὶ πρέπει νὰ προσλάβῃ ἡ λαϊκὴ ἐπιμόρφωσις. Ἐπικαλοῦμαι ἐδῶ πρῶτα - πρῶτα τὰς γνώμας τοῦ ἥρωος τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ πολυσεβάστου καὶ προσφιλοῦς διδασκάλου μου Eduard Spranger. Ὁ Spranger διακρίνει τρεῖς τομεῖς ἢ σφαῖρας τῆς ἐπιμορφώσεως τῶν ἐργαζομένων, τὴν σφαῖραν τῆς παιδείας, τὴν σφαῖραν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐπιμορφώσεως καὶ τὴν σφαῖραν τῶν κοσμοθεωριακῶν προσανατολισμῶν καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς καλλιέργειας.

Ὁ πῶτος τομεὺς περιλαμβάνει ὅλας τὰς μορφωτικὰς ἐκδηλώσεις καὶ δυνατότητας τῆς « παιδείας », τοῦ παίζειν, ὑπὸ τὴν εὐρείαν παιδευτικὴν του ἔννοιαν (ἀθλητισμός, ψυχαγωγία, ἀθλοπαιδιῶν καὶ ἀγώνων, ὀργανωμέναι ἐκδρομαὶ καὶ τουρισμὸς τῶν ἐργαζομένων μὲ ἐπισκέψεις ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων, θεατρικαὶ παραστάσεις, θερινὰ κατασκηνώσεις κλπ.). Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ δὲν ἔχω νὰ προσθέσω τίποτε περισσότερον.

Ὁ δεύτερος τομεὺς τῆς ἐπαγγελματικῆς τεχνικῆς μετεκπαιδεύσεως καὶ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν ἐργαζομένων εἶναι ὡσαύτως αὐτονόητος καὶ δὲν χρειάζεται ἐπεξηγήσεις. Οἱ ἐργαζόμενοι ἔχουν ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ προσαρμόζωνται συνεχῶς πρὸς τὰς ἀλματικές προόδους τῆς τεχνικῆς. Καὶ ὡς πρὸς τὴν σφαῖραν αὐτὴν τῆς μετεκπαιδεύσεως ἀρκοῦμαι εἰς τὴν ἀπλὴν ἐπισήμανσίν της.

Ἡ τρίτη σφαῖρα μετεκπαιδεύσεως κατὰ τὸν Spranger εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν σφαῖρα τῆς μορφώσεως. Ἐδῶ ἡ παιδαγωγικὴ τάσις στρέφεται εὐθέως πρὸς τὸν Ἄνθρωπον, εἶναι κυρίως ἀνθρωποπλαστικὴ καὶ ἱκανοποιητικὴ τῶν κοσμοθεωριακῶν ἀναγκῶν τῶν ἐργαζομένων. Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως αὐτὸ χρειάζεται νὰ ἐπιμείνωμεν, διὰ νὰ ξεκαθαρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς μορφώσεως, ὅπως καὶ προηγουμένως διεσαφήσαμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ.

Τί εἶναι λοιπὸν μόρφωσις; Ἐπιμένω εἰς τὴν ἀποσάφησιν αὐτὴν, διότι μόρφωσις καὶ μορφωτικαὶ σχέσεις καὶ μορφωτικαὶ ἑταιρεῖαι ἔχουν γίνεῖ λέξεις καὶ ὄροι πάγκοινοι καὶ τετριμμένοι. Ὅλος ὁ κόσμος ὁμιλεῖ περὶ μορφώσεως

καὶ σήμερα καὶ πάντοτε. Ἐπειτα ἔχουν τύχει τοιαύτης κακομεταχειρίσεως αὐταὶ αἱ λέξεις, ὥστε, ὅταν τὰς ἀκούωμεν, ὅσοι γνωρίζομεν τὰ πράγματα αὐτὰ, νὰ περιμένωμεν μὲ καχυποψίαν καὶ ἀγωνίαν νὰ ἴδωμεν τί κρύπτεται κάτω ἀπὸ τὸ κάλυμμα, πίσω ἀπὸ τὴν προθήκην τῆς μορφώσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἐκάστοτε γίνεται λόγος γενικὸς καὶ ἀόριστος. Ὅλοι οἱ προπαγανδιστὰι ὅλων τῶν χωρῶν καὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν «κάνουν τὴ δουλειά τους» ἐν ὀνόματι τῆς μορφώσεως. Ἐν ὀνόματι τῆς δῆθεν ἀχρωματίστου καὶ ἀπροκαταλήπτου μορφώσεως. Ὅλα παρουσιάζονται μὲ τὸ εὐπρόσωπον καὶ καθησυχαστικὸν προκάλυμμα τῆς δῆθεν μορφώσεως.

Ἀπὸ τὸν λαβύρινθον αὐτὸν τῶν αἰγιδευτικῶν τεχνασμάτων καὶ τῶν σατανικῶν διαστρωφῶν, μὲ τὰς ὁποίας αἱ παντοῖαι προπαγάνδαι, ἐτεροδιδασκαλίαι καὶ διαφωτίσεις οἰασδήποτε πολιτικοκομματικῆς ἢ φατριαστικῆς φύσεως, ἀλιεύουν ἀθῶας καὶ ἀπονηρεύτους καὶ ἡλαττωμένης ἀντιστάσεως ψυχὰς ἐργαζομένων, διὰ νὰ τὰς καταστήσουν ἄνευ ὅρων θύματά των καὶ φανατισμένα ἔπειτα ὄργανα ὑπηρετικὰ τῶν σκοπῶν των, ἀπὸ αὐτὸν τὸν λαβύρινθον, μόνον ἕνας ἀριάθνεις μίτος ἡμπορεῖ νὰ μᾶς ἐξαγάγῃ σφύους. Καὶ αὐτὸς ὁ μίτος εἶναι πάλιν — ποῖος ἄλλος; — ἡ σωκρατικὴ μαιευτικὴ μέθοδος πρὸς ἀναζήτησιν τῆς γνησίας οὐσίας τῆς μορφώσεως διὰ τῆς ἀμελίκτου ἐρωτήσεως: Τί ἐστὶ μόρφωσις;

Μόρφωσις εἶναι ἡ παροχὴ μορφῆς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, ποὺ εἶναι χωρὶς μορφὴν, ποὺ εἶναι ἀκόμη τὸ εἶναι τοῦ χαῶδες, ἀδιάτακτον, ἀδιακόσμητον. Πραγματικὰ μορφώνει ἐκεῖνο, ποὺ κάμνει τὸν ἄνθρωπον καλύτερον ἀπὸ ὅ,τι εἶναι καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς πολίτης, θέλων νὰ ζήσῃ ἁρμονικὰ μέσα εἰς δημοκρατουμένην κοινωνίαν τῶν ὁμοειδῶν καὶ συνανθρώπων του. Μορφώνει ἐκεῖνο, ποὺ προσδίδει μορφὴν εἰς τὸ ἄμορφον καὶ τὸ χαῶδες. Ὁ ἄμορφος καὶ ἀδιάπλαστος ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος μὲ τὴν μόρφωσιν προσλαμβάνει μορφὴν ἀνθρωπίνην, «γίνεται καλὸς τᾶνδοθεν» σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τῆς σωκρατικῆς προσευχῆς τοῦ «Φαίδρου», διαμορφώνεται κατὰ τὸ δυνατόν εἰς ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Λέγομεν κατὰ τὸ δυνατόν, διότι ἡ ἀγωγή δὲν εἶναι παντοδύναμος. Μορφώνει, ἐκεῖνο, ποὺ ἀφαιρεῖ τὴν ἀγλύν, τὴν «πανάδα» ἀπὸ τὰ ψυχικὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ τὰ καθαρίζει καὶ δὲν τὸν ἀφίνει νὰ γίνῃ τυφλὴ ἀγέλη καὶ ἄβουλος μᾶζα, ἀλλὰ τοῦ συνειδητοποιεῖ βαθεῖα μέσα του τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν καὶ ἀξιοπρέπειαν, τὴν εὐθύνην, τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματά του καὶ ὡς ἀνθρώπου καὶ ὡς πολίτου. Μορφώνει ὅ,τι ἡμερώνει καὶ ἐξανθρωπίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῦ δυναμώνει μέσα του τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας καὶ ὀντότητας.

Μετὰδοσις ἀπλῶς γνώσεων, ἀναμφιβόλως χρήσιμος, εἶναι μάθησις, δὲν εἶναι μόρφωσις. Τοιαύτην μετὰδοσιν γνώσεων ὠφελίμων θὰ κάμῃ ἡ ἐπαγγελματικὴ μετεκπαίδευσις τῶν ἐργαζομένων. Ἡ μάθησις σταματᾷ μὲ τὴν

πρόσληψιν τῶν ὠφελίμων γνώσεων. Ἡ μόρφωσις ὅμως διαφέρει ἀπὸ τὴν μάθησιν εἰς δύο σημεῖα : πρῶτον τὸ ὑλικόν της δὲν τὸ παίρνει τόσον ἀπὸ τὰς ὠφελίμους καὶ χρησίμους γνώσεις, ὅσον ἀπὸ τὸ μὴ χειροπιαστὰ ἀναγκαῖον καὶ ἀμέσως ὠφέλιμον, ἀπὸ τὸ « παραπανίσιο », ὅπως λέγομεν, ἀπὸ τὸ φαινομενικῶς περιττόν, τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀγίου, τοῦ Ὁραίου, τοῦ Ἀγαθοῦ, ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν αἰωνίων ἰδανικῶν καὶ ἀξιών, ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς πίστεως, τῆς εὐαισθησίας, τῆς αἰσθητικῆς συγκινήσεως καὶ τῆς ἀγάπης. Ὅταν κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς, ποὺ ἐκτιμοῦν μόνον τὰς ὠφελίμους, πρακτικὰς γνώσεις καὶ ἐπικρίνουν τὴν ἰδέαν τῆς γενικῆς μορφώσεως, εἴπαν εἰς κάποιον σοφόν, ὅτι εἶχε σπαταλήσει πολὺν χρόνον διὰ νὰ μάθῃ εἰς τὸ γυμνάσιον πράγματα σχεδὸν περιττὰ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ ὅχι ἀμέσως χρήσιμα — καὶ μὲ αὐτὸ ἐννοοῦσαν τὰ κλασσικὰ γράμματα, τὴν ἄλγεβραν καὶ τὰς ἱστορικὰς λεπτομερείας — τὰ ὁποῖα ἄλλως τε μετὰ πάροδον ὀλίγων ἐτῶν εἶχον λησμονηθῇ, ὁ σοφὸς ἀπήντησεν : « εὐτυχῶς, ποὺ τὰ ἐξέχασα » ! Καὶ μὲ αὐτὸ ἤθελε νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀπὸ τὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ, ποὺ ἐξέχασε, τοῦ ἔμεινε τὸ ἄρωμα, ἡ θεία ἐκείνη καὶ δημιουργικὴ πνοὴ τῆς ζωῆς, ποὺ ὑπέθαλπε διὰ βίου ὅλας τὰς ὁραίας πτήσεις τῆς ψυχῆς του !

Αὐτῆς τῆς ψυχικῆς ἀνανεώσεως ἔχουν ἀπόλυτον ἀνάγκην οἱ ἐργαζόμενοι, ὅταν μάλιστα ζοῦν τὴν μονότονον καὶ σκληρὰν ζωὴν τοῦ ἐργοστασίου καὶ τοῦ γραφείου. Ἡ μηχανοκρατία, ἡ γραφειοκρατία, ὁ τεχνικισμὸς καὶ ὅλη ἡ νεωτέρα ζωὴ ἀποστραγγίζουν καὶ ἀπομαραίνουσι τὰς μεταφυσικὰς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου, τὸν καθηλώνουν εἰς μίαν βιοτικὴν ρουτίναν, τὸν χουρδίζουν διὰ μίαν κίνησιν μὲ παρωπίδας πρὸς τὴν ἰδίαν πάντοτε κατεύθυνσιν, τὰ ἠθικὰ θεμέλια τῆς προσωπικότητος χάνουν τὴν σταθερότητα των. Ὁ νεώτερος ἐργαζόμενος ἐνῆλιξ πρέπει νὰ ἀνακτισθῇ, νὰ ξανακερδίσῃ, τὰ μεταφυσικὰ καὶ ἠθικὰ του στηρίγματα, νὰ στερεώσῃ τὴν αὐτοσυνείδησίν του ὡς πλάσματος τοῦ Θεοῦ. Τὰ καθαρὰ μάτια του, σωματικὰ καὶ ψυχικὰ, πρέπει νὰ βλέπουν τοὺς ἄλλους συνανθρώπους του ὡς συνεργάτας καὶ ἀδελφούς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κοινὸν μὲ αὐτὸν δικαίωμα νὰ ζήσουν ὡς ἄνθρωποι καὶ πολῖται, ἐλεύθεροι ἀπὸ τὰ τρία εἶδη τῆς δουλείας, ὅπως πρὸ ὀλίγου χρόνου τὰ καθώρισεν ἐπιγραμματικὰ ὁ πρόεδρος Κέννεντυ, ἥτοι τὴν δουλείαν τῆς πείνας, τὴν δουλείαν τῆς ἀμαθείας, καὶ τὴν δουλείαν τῆς πολιτικῆς ἀνελευθερίας.

Μία ἰδιαιτέρα περιοχὴ ἐπιμορφώσεως τῶν ἐργαζομένων εἶναι ἡ περιοχὴ τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτου. Τὸ γενικὸν αὐτὸ πρόβλημα ἐξήτασα ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Ἑλλήνων εἰς δύο ὁμίλιας, ἀπὸ τὰς ὁποίας προῆλθε μία εἰδικὴ ἐργασία μου ὑπὸ τὸν τίτλον « Τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Ἀρχαίων » ἐκδοθεῖσα ὑπ' ἀρ. 6 εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας.

Συνοψίζομεν : Αἱ τρεῖς περιοχαὶ τῆς μετεκπαιδεύσεως ἢ ἐπιμορφώσεως

των εργαζομένων είναι : α) 'Η παιδιά και ή με την σωματικήν άσκησιν και ύγιαν συνδεομένη ψυχαγωγία, β) 'Η επαγγελματική μετεκπαίδευσις και προσαρμογή και γ) εις τὸ ὅποιον κυρίως ἔχομεν ἡμεῖς ἄμεσον ἐνδιαφέρον, ἡ ἀνθρωπιστική ψυχική καλλιέργεια καὶ ἡ ἱκανοποίησις τῶν κοσμοθεωριακῶν ἀναγκῶν τῶν εργαζομένων, πὺν τοὺς βοηθεῖ νὰ λαμβάνουν μίαν προσωπικήν θέσιν εἰς τὰ βασικά προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ νὰ μορφώνουν προσωπικήν κοσμοβιοθερίαν.

Τώρα καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ προστεθῇ ἐδῶ, πὺν ἐνδιαφέρει περισσότερον τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν λεγομένας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας περιλαμβάνεται καὶ ἡ πατρίς μας. Ὅμιλοῦμεν διὰ μετεκπαίδευσιν καὶ ἐπιμόρφωσιν, δηλαδὴ συμπλήρωσιν προϋπαρχούσης ἐκπαιδύσεως. "Ετυχον ὅμως ὅλοι οἱ ἐργαζόμενοι, παιδιά καὶ ἐνήλικες, κάποιας ἔστω σχολικῆς ἐκπαιδύσεως; "Η ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι, πὺν δὲν ἐπῆγαν ποτὲ τοὺς εἰς τὸ σχολεῖον καὶ δὲν ἔμαθαν ποτὲ τὰ τρία βασικά καὶ στοιχειώδη μαθήματα, ἥτοι ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικήν; 'Η ἀπάντησις περιττεύει, διότι ὅλοι γνωρίζομεν τὸ πρόβλημα τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ καὶ ἀκόμη ὅλοι γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὸν τόπον μας τὰ 20% περίπου τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀναλφάβητοι. "Ετσι εἰς τοὺς τρεῖς τομεῖς τῆς ἐπιμορφωτικῆς δραστηριότητος προστίθεται ὄχι τέταρτος, ἀλλὰ πρῶτος, ὁ τομεὺς τῆς καταπολεμήσεως τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ.

* *

Κλείω ἐδῶ τὴν θεωρητικὴν ἐξέτασιν τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ θέματος τῆς μορφώσεως ἢ ἐπιμορφώσεως τῶν εργαζομένων ἐν γένει καὶ παρακαλῶ νὰ ξανακοιτάζωμεν ἔτσι χονδρικῶς, με στρογγυλοὺς ἀριθμούς, τὴν κατανομήν τῆς μορφώσεως καὶ τῶν μορφωτικῶν δυνατοτήτων εἰς τὸν πληθυσμὸν μας¹. Διὰ τὰ 20% τῶν παιδιῶν περίπου, πὺν ἀκολουθοῦν μέσας καὶ ἀνωτέρας σπουδᾶς, ὑπάρχουν σχολεῖα, ἐπιθεωρηταί, διδασκαλοὶ, ὑποτροφίαι κ.λπ. κ.λπ. Διὰ τὰ ὑπόλοιπα 80% τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ἢ δὲν πηγαίνουν καθόλου εἰς τὸ σχολεῖον ἢ πηγαίνουν 2 - 3 χρόνια μόνον ἢ καί, ἔστω, φεύγουν μετὰ ἐφόδια τῆς στοιχειώδους παιδείας ἀπὸ τὴν ὀργανωμένην παιδαγωγικὴν στοργὴν τοῦ κράτους καὶ ἀποτελοῦν ἔπειτα τὸν μεγάλον πληθυσμὸν τῶν εργαζομένων παιδῶν, ἐφήβων καὶ ἐνηλίκων, τί γίνεται; Τί γίνεται ἔξω εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν λ.χ.; Τί γίνεται εἰς τὸν τόπον μας;

1. Κατ' ἐπίσημον στατιστικὴν τῆς UNESCO διὰ τὸ ἔτος 1951, προκειμένου περὶ τῶν νέων ἡλικίας 15 - 24 ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα : α) ἔχουν τύχει ἐκπαιδύσεως κατωτέρας τῆς παρεχομένης εἰς τὴν Δ' τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου 18% ἄρρενες καὶ 30% θήλειες, β) ἔχουν μόρφωσιν δημοτικοῦ σχολείου 64% ἄρρενες καὶ 58% θήλειες, γ) ἔχουν τύχει γυμνασιακῆς μορφώσεως ἄνευ περαιτέρω σπουδῆς εἰς ἀνωτάτας σχολὰς 17% ἄρρενες καὶ 12% θήλειες, δ) ἔχουν πανεπιστημιακὴν μόρφωσιν 0,4% ἄρρενες καὶ 0,4% θήλειες.

Ἄς μὴ βιασθῇ κανεῖς νὰ κάμῃ ἀμέσως συγκρίσεις καὶ ἐνδεχομένως νὰ προχωρήσῃ καὶ εἰς ἐπιφωνήματα ἀπογοητεύσεως καὶ ἀπογνώσεως διὰ τὴν πατρίδα μας. Πρέπει νὰ εἶπω ἤδη ἀμέσως, ὅτι τὸ θέμα τῆς μορφώσεως καὶ ἐπιμορφώσεως τῶν ἐργαζομένων, καὶ εἰς τὴν Εὐρώπῃν καὶ τὰς λεγομένας προηγμένας χώρας, μεταπολεμικῶς κυρίως συνελήφθη εἰς ὅλον του τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος, καὶ αὐτὸ χάρις εἰς τὴν βοήθειαν τῆς ρωμαλέας σκέψεως τῶν προγόνων μας.

Ἐπρεπε ὅμως νὰ προηγηθῇ ἡ σκληρὰ πολιτικὴ καὶ πολεμικὴ ἐμπειρία τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας, ἔπρεπε νὰ στραβωθοῦν τὰ μάτια μας ἀπὸ τὴν ἐκτιφλωτικὴν λάμψιν τῶν ἀτομικῶν ἐκρήξεων καὶ νὰ δονηθῇ τὸ στερεώμα ἀπὸ τὴν βοήν των, ἔπρεπε νὰ φρίξῃ ὁ σύγχρονος κόσμος ἀπὸ τὸ τρομερὸν φάσμα τοῦ ἐπαπειλουμένου ἀφανισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξ ἐνδεχομένης ἄφρονος χρήσεως τῶν νέων ἐφευρέσεων, διὰ νὰ καταλάβῃ ὁ κόσμος, τί ἀξίαν καὶ τί νόημα εἶχεν ἡ παιδεία τοῦ Ἀνθρώπου, ὅπως τὴν ἀντελήφθησαν οἱ Ἕλληνες, τί ἀξίαν ἔχει ἡ διὰ βίου πνευματικὴ ἀνανέωσις καὶ μόρφωσις ὅλων τῶν ἐργαζομένων ἀνθρώπων.

Πρὸς τὴν γενικὴν αὐτὴν ἰσόβιον λαϊκὴν παιδείαν ἤρχισαν ἤδη νὰ στρέφονται μὲ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον μορφωτικαὶ ἐταιρεῖαι, κράτη καὶ διεθνεῖς ὀργανώσεις. Ὁ θεσμὸς τῶν λαϊκῶν πανεπιστημίων, παλαιὸς θεσμὸς πρῶτων τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς γερμανοφώνου Εὐρώπης, ἰδίως δὲ τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἔχει λάβει τώρα παντοῦ τεραστίαν ἀνάπτυξιν. Τὴν διάδοσιν τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἰδεῶν ὑποβοηθοῦν ἡ προθυμία καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἐπιστημόνων καὶ λογίων ἐν γένει νὰ ἀσκοῦν κατὰ ποικίλους τρόπους ἔργον λαϊκῆς παιδείας, τὰ γνωστὰ νέα τεχνικὰ μέσα μεταβιβάσεων καὶ τηλεπικοινωνίας (μαγνητόφωνον, ραδιόφωνον, τηλεόρασις, κινηματογράφος), ἔπειτα ὁ ἡμερήσιος καὶ περιοδικὸς τύπος, τὸ φθινὸν λαϊκὸν βιβλίον, τὸ κήρυγμα, τὸ λαϊκὸν βῆμα, τὰ πληθυνόμενα Κέντρα μετεκπαιδύσεως κρατικῆς, ἐκκλησιαστικῆς, θρησκευτικῆς, ἐταιρειακῆς ἢ ἰδιωτικῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, αἱ ἐργατικαὶ ἐστία κ.λπ.

Ἐνδεικτικῶς μόνον μνημονεύω τὴν τεραστίαν κίνησιν τῶν αὐστριακῶν λαϊκῶν πανεπιστημίων. Ἀρκεῖ ἓνα βλέμμα εἰς τὰ προγράμματα τῶν λαϊκῶν πανεπιστημίων τῆς Βιέννης τῶν τριῶν τελευταίων χειμερινῶν ἐξαμήνων. Τὰ λαϊκὰ πανεπιστήμια τῆς Βιέννης εἶναι ὀργανωμένα καὶ σωματικῶς εἰς τὸν Σύνδεσμον λαϊκῆς παιδείας Βιέννης (Verband Wiener Volksbildung, Uraniast. 1).

Καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν πατρίδα μας. Τί γίνεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν προκειμένῳ; Θὰ ἦτο ἀνακριβὲς καὶ ἀδικον νὰ ἰσχυρισθῇ κανεῖς, ὅτι δὲν γίνεται τίποτε. Πολλὰ καὶ ἔγιναν καὶ γίνονται. Ἀλλὰ εἴμεθα ἀκόμη εἰς τὸ ἄλφα. Καὶ οἱ ξένοι ὅμως δὲν ἔφθασαν ἀκόμη εἰς τὸ ὦμα.

Ἡ λαϊκὴ ἐπιμόρφωσις ἔχει εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα κάποιαν παράδο-

σιν, ἀφίνω τὴν προγονικὴν, πού ἐξέθεσα. Ἡ παράδοσις αὐτὴ τῆς παιδείας τοῦ λαοῦ ἦτο κατ' ἀρχὰς καὶ εἶναι ἀκόμη ἔν τινι μέτρῳ ἰδιωτικῇ. Πρῶτα - πρῶτα πρέπει νὰ μνημονευθῇ τὸ λαοπαιδευτικὸν ἔργον τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐπειτα ἡ παλαιὰ « Ἐταιρεία τῶν φίλων τοῦ λαοῦ » εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ « Πειραϊκὸς Σύνδεσμος » τοῦ Πειραιῶς, ὁ « Παρνασσὸς » τῶν Ἀθηνῶν, ὁ « Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων » εἶναι ἐκ τῶν πρωτοπόρων τῆς κινήσεως. Ἰσως ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι παλαιότεραι πρωτοβουλίαι καὶ προσπάθειαι. Ζητῶ συγγνώμην διὰ τυχὸν παραλείψεις, διότι σκοπὸς καὶ θέμα τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ δὲν εἶναι νὰ ἐξιστορήσῃ τὰς προσπάθειάς τῆς ἐπιμορφώσεως τῶν ἐνηλίκων καὶ ἐργαζομένων, ἀλλὰ νὰ θεμελιώσῃ τὸ ὅλον πρόβλημα ἐπὶ σταθερῶν θεμελίων φιλοσοφίας καὶ κοινωνιολογίας τῆς ἀγωγῆς, ἐπὶ θεμελίων ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐθνικῆς μας προγονικῆς παραδόσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς συγχρόνου προόδου καὶ πραγματικότητος τῆς ζωῆς.

Ἐνα πρῶτον βῆμα κρατικῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ προβλήματος τῆς λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως ἔγινε διὰ τοῦ νόμου 837 τοῦ 1943 τοῦ ἀειμνήστου Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Νικ. Λούβαρι, βῆμα, τὸ ὁποῖον, ἔπειτα ἐσταθεροποιήθη διὰ τοῦ Νόμου 1394 τοῦ 1954. Διὰ τούτων ἰδρύθη « Τμήμα ἐπιμορφώσεως ἐνηλίκων » εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας, ὠργανώθη δὲ τὸ πρῶτον ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ καὶ διὰ τὴν παροχὴν βασικῆς ἐκπαίδευσως. Ἰδρύθησαν περὶ τὰ 1000 νυκτερινὰ σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαίδευσως ὑποχρεωτικῆς διὰ νέους 14 - 20 ἐτῶν. Ἀπὸ διετίας ἰδρύθησαν καὶ λειτουργοῦν καὶ κέντρα διδασκαλίας καὶ ἐπιμορφωτικαὶ σχολαὶ ἐνηλίκων. Πρὸς τούτοις διὰ τοῦ Νομοθ. Δ/τος 3971 τοῦ 1959 ὠργανώθη καλύτερον ὁ θεσμὸς τῶν νυκτερινῶν γυμνασίων, ὁ ὁποῖος ἐλειτουργεῖ ἀπὸ δύο δεκαετιῶν πρὸς παροχὴν εὐκαιρίας εἰς τοὺς ἐργαζομένους νέους νὰ τύχουν πλήρους γυμνασιακῆς μορφώσεως, φοιτῶντες κατὰ τὰς μὴ ἐργασίμους ὥρας, δηλαδὴ τὰς νυκτερινάς, εἰς ἐπὶ τούτῳ λειτουργοῦντα σχολεῖα. Δι' αὐτὰ ὀρθῶς, νομίζω, καθιερώθη ἑπταετὴς φοίτησις, στοιχειωδῶς ἐπαρκοῦσα διὰ τὴν προσφορὰν καὶ ἀφομοίωσιν τῆς γυμνασιακῆς διδασκείας ὕλης. Ἀκόμη ὠργανώθη κατὰ τὴν τελευταίαν ἑξαετίαν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας (Διευθύνσεις Γραμμάτων) ὁ θεσμὸς τῶν λαϊκῶν βιβλιοθηκῶν, μονίμων καὶ κινήτων, ἰδρυθέντων πλείστων δανειστικῶν Κέντρων βιβλίων, ἐξυπηρετουμένων ὑπὸ ἐιδικῶς μορφωθέντος προσωπικοῦ βιβλιοθηκαρίων. Πλείονας λεπτομερεῖας παρέχουν 3 δημοσιεύματα τοῦ Τμήματος λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ τελευταῖον ἀναφέρεται εἰς τὰ ἔτη 1957 - 60.

Πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἐνταῦθα τὸ λαομορφωτικὸν ἔργον τοῦ « Βασιλικοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος », τὸ ὁποῖον ἐπανειλημμένως μᾶς ἔδωκε τὴν πολύτιμον ἠθικὴν καὶ ὕλικήν του συμπαράστασιν κατὰ τὰς μορφωτικὰς μας περιο-

δείας, ὥς καὶ τῆς « Βασιλικῆς Προνοίας » διὰ τῶν ἰδρυθεῖσων ὑπ' αὐτῶν γεωργικῶν, τεχνικῶν καὶ οἰκοκυρικῶν σχολῶν, παιδοπόλεων, Σπιτιῶν τοῦ παιδιοῦ, Ἀστικῶν Κέντρων, Ἐθνικῆς Ἑστίας κ.λπ. Ἐπειτα διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐν γένει ἐκπαίδευσιν καὶ μετεκπαίδευσιν πολλὰ ἀναμένονται ἀπὸ τὴν πρὸ πενταετίας ἐγκαινιασθεῖσαν ἐπαγγελματικὴν στροφὴν μεγάλου μέρους τῆς δημοσίας ἐκπαιδύσεως. Μνημονεύομεν ὡσαύτως τὸ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας « Ἀθηναϊκὸν Τεχνολογικὸν Ἰνστιτοῦτον ». Ἐξαίρομεν πρὸς τούτοις τὸ ἔργον τοῦ « Ἰδρύματος Εὐγενίδου », τὸ ὁποῖον ἐκδίδει τὰ βιβλία τεχνικῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδύσεως ὁλοκλήρου τῆς χώρας, ἀποστέλλει ὑποτρόφους εἰς τὸ ἑξωτερικὸν πρὸς τεχνικὴν μετεκπαίδευσιν καὶ ἵδρυσε Τεχνικὸν Κέντρον, τοῦ ὁποῖου ἡ λειτουργία ἐπίκειται, μετὰ μεγάλης τεχνικῆς βιβλιοθήκης καὶ πλανητοσκοπίου.

Ἡ Ἑργατικὴ Ἑστία ἀφ' ἐνὸς μὲν συμβάλλει εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν κατάρτισιν εἰς εἰδικὰς σχολὰς τῶν ἐργαζομένων νέων καὶ νεανίδων διὰ χρήσιμα καὶ παραγωγικὰ ἐπαγγέλματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχει ὥργανωμένην ψυχαγωγίαν τῶν ἐργαζομένων δι' ἐκδρομῶν, διδασκτικῶν ἐπισκέψεων καὶ παρακολουθήσεως εἰς μεγάλην κλίμακα θεατρικῶν παραστάσεων εἰδικῶν διὰ τοὺς ἐργαζομένους.

Γνωρίζω, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι προσπάθειαι ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ὅπως λ.χ. τὸ κατηχητικὸν κ.λπ. ἔργον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας καὶ τῶν θρησκευτικῶν σωματείων, τὸ ὁποῖον εἶναι πασίγνωστον. Καὶ ἄλλαι μορφωτικαὶ Ἑταιρεῖαι ἐργάζονται γονίμως, ὅπως λ.χ. τὸ « Ἑλληνικὸν φῶς », ὁ σύνδεσμος « Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς » μὲ τὸ περιοδικόν του « Συζητήσεις », ἡ « Ἑταιρεία Ἑλληνικῶν σπουδῶν », (περιοδ. « Ἑλληνικά Θέματα ») τὸ « Ἀθῆναιον », προσέτι δὲ καὶ ἐπαρχιακαὶ μορφωτικαὶ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας προσπάθειαι, πλείεσται ὅσαι.

Τέλος μία ἀξία λόγου μορφῇ κρατικῆς ἐπιμορφωτικῆς μερίμνης εἶναι τὸ Ἰδρυμα Κρατικῶν ὑποτροφιῶν, ὅπερ παρέχει ὑποτροφίας διαρκείας 2-3 ἐτῶν πρὸς μεταπτυχιακὴν ἐπιστημονικὴν μετεκπαίδευσιν εἰς τὸ ἑξωτερικὸν καὶ τὸ ἐσωτερικόν.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἑταιρεία, ἰδρυθεῖσα τὸ 1959¹, ἐκτὸς

1. Ἐκ παραλλήλου ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἑταιρεία ἀναλύει καὶ ἐρμηνεύει, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Ἀρχαίων καὶ ἀπὸ τῆς σκοπίας τοῦ Ἀνθρώπου, τὸν σύγχρονον τεχνικὸν καὶ πνευματικὸν πολιτισμόν, εἰς τὴν πρωτεύουσάν, τὸν Πειραιᾶ, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς ἐπαρχίας (εἰς 30 μέχρι τοῦδε πόλεις τῆς Θυράκης, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας). Κλιμάκια τεσσάρων ὁμιλητῶν, καθηγητῶν Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Πολυτεχνείου, ἀντιπροσωπευόντων ἀμφοτέρω τὰ σκέλη τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, παρέχουν ἐρμηνεῖαν αὐτοῦ, ὅχι μὲ πνεῦμα ἀντιδικίας μετὰ ξὺν ἀνθρωπισμοῦ καὶ τεχνικῆς, ἀλλὰ πνεῦμα ἐνωτικὸν καὶ ἀμοιβαίας κατανοήσεως καὶ μὲ τὸ ἰδανικὸν μιᾶς ἐξανθρωπισμένης τεχνικῆς, ἀποβλεπούσης εἰς τὴν

τῶν ἐπιστημονικῶν σκοπῶν της, ἔχει καὶ ἓνα καθαρῶς μορφωτικὸν σκοπόν, τὴν λαϊκὴν ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν, ἥτοι τὴν εὐρεῖαν μόρφωσιν ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίως δὲ τῶν στερηθέντων μέσης καὶ ἀνωτέρας ἐκπαίδευσως Ἑλλήνων, μὲ τὸ διαρκoῦς ἐπικαιρότητος μορφωτικὸν ὕλικόν, ποὺ ἔχει ὁ κόσμος ὅλος, δηλαδὴ τὰς πνευματικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς ἀξίας τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Eduard Spranger, Zur Psychologie der Bildungsamkeit des Erwachsenen (ἐν Bildungsfragen unserer Zeit, Festschrift für Bäuerle), 1956².

Theodor Wilhelm, Pädagogik der Gegenwart, Stuttgart, 1960² (ἐν αὐτῷ καὶ ἡ νεωτάτη βιβλιογραφία τοῦ προβλήματος: Weniger, Flitner, Blättner, W. Picht κλπ.).

Σειρά: Schriftenreihe der Bildungszentrale für Heimatdienst.

Κωνστ. Ι. Βοῦρβέρη, Ἡ ἀγωγή τοῦ πολίτου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Ἀρχαίων (Δημοσιεύμ. Ἑλλην. Ἀνθρoπ. Ἐταιρείας, Σειρὰ πρώτη, ὑπ' ἀρ. 6). Ἀθῆναι, 1961.

Σειρά: Ὁ ἀγὼν διὰ τὴν παροχὴν βασικῆς ἐκπαίδευσως καὶ τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ. Ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ Τμήματος Λαϊκῆς Ἐπιμορφώσεως Ὑπουργείου Παιδείας, Τεύχη 1956, 1957 καὶ 1960 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν 1961).

Ἀρθρα περὶ λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως: Κ. Βασιλάκη, Κ. Γεωργούλη, Νικ. Ἐξαρχοπούλου, Γ. Ζομπανάκη, Ἑλ. Μαλαφέκα, Ἀθ. Παπακωνσταντίνου, Θ. Χαράλαμπίδου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ

βελτίωσιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδίως τῶν ὁμοεθνῶν μας. Τὸ ἐφετεινὸν πρόγραμμα τῆς Ἐταιρείας προβλέπει πρῶτον μαθήματα τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου Πειραιῶς καὶ μάλιστα εἰς δύο σειράς: μίαν διὰ τὸ Κοινὸν καὶ ἐτέραν διὰ τοὺς ἀγαπητοὺς συναδέλφους ἐκπαιδευτικούς, ἔπειτα λαομορφωτικὰς περιoδείας εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τρίτον τὴν συνέχισιν τῆς ἐκδόσεως τῶν δωρεάν διανεμομένων δύο σειρῶν δημοσιευμάτων της, τῆς πρώτης ἐκλαϊκευτικῆς (ἥδη ἔχουν ἐκδοθῇ 17 τεύχη) καὶ τῆς δευτέρας αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς, ἥ ὁποία ἐγκαινιάζεται κατὰ τὸ παρὸν ἔτος 1962, ἐλπίζομεν, μὲ περισσοτέραν ἄνεσιν, μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ὑπὸ ἴδρυσιν « Κέντρου ἀνθρωπιστικῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν » τῆς Ἐταιρείας.